



MARTIN ŽEMLA A VÁCLAV KONDELÍK ANEB DVOJÍ TVÁŘ IGNÁTA HERRMANNA

Dagmar Mocná

Pro většinu herrmannovských vykladačů je skutečným dítětem spisovatelova nitra pouze citlivý Martin Žemla, zatímco bodrý Václav Kondelík jako by s ním neměl vůbec nic společného. Lapidárně to konstatoval autor jedné z jubilejních statí k Herrmannovým sedmdesátinám: „Žemly musil Herrmann tvořiti z diktátu svého nitra, Kondelíky vyráběl z diktátu čtenářova“. (Anonym 1924, s. 291–292)

Je tomu ale skutečně tak? Opravdu není v postavě Václava Kondelíka obsaženo nic z autentického Herrmanna, z jeho přístupu ke světu a jeho žebříčku hodnot? A je tento bodrý živnostník skutečně tak nebetyčně vzdálen hrdinovi *Snědeného krámu*, jak shodně tvrdí herrmannovští interpreti?

Na první pohled je rozdíl mezi oběma klíčovými Herrmannovými postavami skutečně podstatný. Už vizuálně nemůže být většího kontrastu, než jaký je mezi hubeným plachým introvertem, úslužně se hrbícím za kupeckým pultem, a obtlouklým malířským mistrem, kterého je všude plno. Útlý Žemla na rozdíl od Kondelíka rozhodně není požívačný; jídlo a pití nehraje v jeho práci naplněném životě téměř žádnou roli (ovšem pozor: hlavním důvodem jeho střidmosti není bytostná asketičnost, nýbrž úzkostlivá šetrnost – snídá např. polévku namísto kávy, kterou má raději, především proto, že je o čtyři krejcarey lacinější).

Také jeho vnitřní život je mnohem bohatší, neboť dokáže vnímat svět i v jiných aspektech než čistě animálních. Na rozdíl od Kondelíka má smysl pro

přírodní krásy a řídkých chvilí volna rád využívá k procházkám za město, na něž pohodlný mistr tolik žehral. Žemla je rovněž horlivým čtenářem; jeho vkus je však ryze průměrný a vyžívá se především v zamilovaných románech, v jejichž duchu si posléze spřede svůj vlastní milostný příběh, jenž je tak více vysněnou fikcí než realitou. Na rozdíl od střizlivého, nezřídka břitce ironického Kondelíka, jehož je těžké obelhat, je totiž Žemla – vzdor své kupecké profesi, vyžadující chladnou kalkulaci – ve své prapodstatě snílkem a iluzionistou. To ho předurčuje k utrpení a životnímu krachu, to mu ale zároveň dává šanci stát se skutečným románovým hrdinou.

Žemla totiž požívá všech výhod „velké“ literární postavy z umělecky ambiciózního románu: má svou prehistorii, obšírně vylíčenou se zjevnými autorovými sympatiemi k trpícímu hrdinovi, má svůj členitý vnitřní svět, do něhož je čtenáři umožněno podrobně nahlížet. O to vše je Kondelík, původně zcela tuctová komická figurka, načrtnutá několika zběžnými tahy, autorem ochuzen. Patrně má pod svým zdrsňelým povrchem také nějaké nitro, zřejmě ani on není prost citových hnutí – ale o ta v kondelíkovském seriálu nejde, a proto se o nich čtenář mnoho nedozví.

Nápadné rozdíly mezi oběma nejslavnějšími Hermannovými postavami ovšem vesměs zakrývají fakt, že jejich životní ideál má řadu společných rysů. Také Žemla je podobně jako Kondelík živnostníkem tělem a duší, hrdým na svou profesi (je např. pyšný na své umění skvěle pražit kávu), který v touze rozmnožit vlastní majetek rozhodně nespaturuje nic nemorálního: *Pro sebe! To slovo má zvláštní půvab, zvláštní lahodu. Pro sebe! Vydělá-li svojí pílí krejcar, náleží ten krejcar jemu, ano, jemu, a k tomu krejcaru přiloží zítra jiný, a pozejtří dva, a jeho výdělek se bude množit, bude strádat, spořit, a po letech snad bude pracovat v něčem jiném, větším, výnosnějším.* (U snědeného krámu, s. 16) Takto bezelstně egocentricky předestírá Žemla své podnikatelské krédo v okamžiku, kdy otevírá vlastní krám. Jeho egocentrismus je ovšem plně ospravedlněn tím, že byl předtím po léta vykořisťován – o Kondelíkových učednických létech, a tedy o možných zdrojích jeho podnikatelského egocentrismu naproti tomu nevíme vůbec nic. A přestože se Žemla na rozdíl od Kondelíka nikdy nestane domácím pánem (a tím figurou v české literatuře vždycky poněkud podezřelou), není mu jako prakticky vychovanému člověku myšlenka na budoucí možné vlastnictví nějaké nemovitosti nijak nepřijemnou. Když mu paní Šustrová megalomansky předpovídá, že za deset let koupí celou Václavskou ulici, myslí si, že by on měl půl ulice dost, a kdyby dal Pánbůh dvoupatrový dům o čtyřech oknech, že by také byl spokojen. (U snědeného krámu, s. 201)

Ani jeho životní styl se od toho kondelíkovského nijak nebetyčně neliší. Také jeho nedělní vycházky (byť vzhledem k jeho mládí podstatně delší než ty Kondelíkovy) končí u sklenice piva, také on má rád posezení v zahradní restauraci a jako spořádaný obchodník hodlá *vstoupit do některého slušného spolku, do Měšťanské besedy snad, přijmou-li ho, neboť se doslechl, že se tam scházejí*

měšťané s rodinami, nejlepší pražské rodiny, nejhezčí děvčata. (U snědeného krámu, s. 141) Martin Žemla tedy, podobně jako Václav Kondelík, sdílí životní ideál průměrného živnostníka své doby, nijak imponující, ale jistě ne také zavrženíhodný. Setkání s vychytralou paní Šustrovou mu však znemožní tento skromný ideál realizovat a stát se tak druhým Kondelíkem (možná jen o něco citlivějším k potřebám druhých a o něco vnímavějším k duchovnímu rozměru života), a přiřadí ho naopak po bok životních ztroskotanců z rodu Mrštíkovy Jiřího Jordána, doplativších na okoralost lidských srdcí. Žemla je tedy jakousi Kondelíkovou odvrácenou tváří, je tím, kdo na rozdíl od něho svůj život prohrál, protože z hloubi své osamělosti příliš důvěřoval všem lidem bez rozdílu.

Ani citlivý introvert Martin Žemla přitom není prost autobiografických rysů, byť jsou ještě skrytější než v Kondelíkově případě. Román *U snědeného krámu* je bezesporu nejosobnějším Herrmannovým dílem, jímž se pokusil vypsát z traumat mládí. A nešlo přitom jen o strastiplný život kupeckého učně, jak se vesměs soudí, nýbrž o problémy daleko hlubinnějšího rázu. Herrmann totiž nebyl pouze činorodým věcným pragmatikem, jak se jevil většině svých intelektuálsky nepraktických kolegů, nýbrž člověkem po celý život pochybujícím o mife svého spisovatelského talentu a trpícím pocitem méněcennosti neškoleného samouka. Nadto se cítil nadbytečným i ve své vlastní rodině: on jediný nebyl s rodiči v bájně Americe, narodil se krajně nevhod jako pozdní dítě v době velké rodinné nouze a nikdo z chotěbořských měšťanů mu nechtěl jít za kmotra, takže jej při křtu nakonec držel na rukou kostelník. V citlivém umělci na celý život hluboce utkvěl výrok sousedek litujících jeho matku, že místo něho – neduživého a opožděného dítěte – zemřel na nakažlivou nemoc o něco starší bratr.¹ Tento neuvážený soud v něm zakořenil celoživotní nejistotu o oprávněnosti vlastního bytí.

Jestliže tedy román *U snědeného krámu* nečteme zjednodušenými sociologizujícími brýlemi a chápeme jej v jeho existenciální rovině jako příběh velkého lidského osamění, provázeného intenzivním pocitem outsiderství, stane se hluboká Herrmannova spřízněnost s Martinem Žemlou, opuštěným vlastní rodinou a zoufale hledajícím blízkého člověka i za cenu krachu své živnosti, zcela zjevnou. Autobiografičnost románu ostatně sám Herrmann přiznal v dopise uctívanému Jaroslavu Vrchlickému: *Co jsem zkusil – a byl jsem pohlavkován v životě a životem dosti, že se mně mnohdy zdá, jako by mně dosud za ušima lupalo*

1 Tento zážitek je zmiňován v autobiografické próze *Světýlka ve tmách* (1893) z volného vzpomínkového cyklu nazvaného *Z rodného hnízda* a věnovaného spisovateli chotěbořskému rodišti. Knižně v *Blednoucích obrázcích*.

– vyličil jsem./.../ Bylo třeba celého mého života, aby vznikla.² Energický a dělný Herrmann se však rozhodl s outsiderem Žemlou v sobě jednou provždy skoncovat. Do vlastního výtisku románu *U snědeného krámu* si 19. června 1890 vepsal: *Martin Žemla mrtev je pro mne pro vždy*. Cítě však, že přece jen poprvé – a patrně naposled – stvořil (i z vlastních vnitřních kolizí) velkou postavu, povzdechl si hned vzápětí poté, pln nesmělých nadějí na literární nesmrtelnost: *Zdali mne přežije?*³

O vnitřní spřízněnosti obou Herrmannových postav svědčí i reakce modernistické kritiky 90. let, vůči němu od počátku zvlášť ostrážité. Ta se nenechala oklamat některými rysy sblížujícími Žemlu s postavami soudobé mladé prózy, neboť za nimi neomylně vycítila ideál „průměrného“ života, tedy též ideál, jež bude za několik let v daleko vyhraněnější podobě ztělesňovat právě Kondelík. Vždyť Herrmannův román nežádal pro svého citlivého hrdinu nic víc než obyčejný život s hodnou ženou, kupou dětí a prosperující živností, a tato skromná životní meta se modernistické kritice zdála být příliš šosáckou pro umění hodné svého jména. Jedině H. G. Schauer ocenil Herrmannův smysl pro realitu, ale i jemu se Žemlova láska k Pavlině zdála příliš krotkou, bez jakékoli vášnivě výbojnosti. F. V. Krejčí pak spisovateli přímo vytkl, že utonul ve všednosti a že nemá vůbec smyslu pro moderního velkoměstského člověka, „imponujícího inteligenci, společenskou vybroušenost, bohatstvím dojmů“. (Krejčí 1895, s. 850) A celoživotnímu Herrmannovu kritikovi F. X. Šaldovi po létech splynul „podskalský kupčák“ Žemla takřka k nerozeznání s nenáviděným Kondelíkem. (Šalda 1959, s. 192)

Václav Kondelík se tedy v Herrmannově díle neobjevil překvapivě a náraz. Při pozornějším pohledu spatříme, že jeho spokojená okrouhlá tvář prosvítá už asketickými rysy Martina Žemly. Je jeho optimistickou variantou, zabydlenou ve světě obývaném dobrými lidmi a ne kořistnickými paními Šustrovými a cynickými rytmisty Kylliany. Jeho čas přichází v okamžiku, kdy Herrmann, vysílený prací na velkém románu a znejistělý jeho negativním kritickým přijetím, už nadále nechce svou prózou burcovat svědomí veřejnosti, a kdy přijímá za své poslání „pouze“ bavit a těšit obyčejného čtenáře. Tehdy je plachý Žemla nahrazen bodrým Kondelíkem. Jistě i proto, že i sám Herrmann se s „žemlovskou“ (tj. vnitřně nejistou, samotářskou a vykořeněnou) částí své osobnosti napsáním románu *U snědeného krámu* jednou provždy vyrovnal a že se od tohoto okamžiku vědomě rozhodl být tím, kdo život vyhrál.

2 Dopis Ignáta Herrmanna Jaroslavu Vrchlickému z 1. července 1890, v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále LA PNP).

3 Zmíněný exemplář prvního knižního vydání románu *U snědeného krámu* je uložen v pozůstalosti Ignáta Herrmanna v LA PNP.

PRAMENY

HERRMANN, Ignát

1956 *U snědeného krámu* (Praha: Čs. spisovatel)

Pozůstalost Ignáta Herrmanna v LA PNP

LITERATURA

ANONYM

1924 „Spisovatelovo dilema“, *Nová svoboda*, 1, 1924, č. 18, s. 291–292

KREJČÍ, František Václav

1895 „O pražském románě“, *Naše doba*, 2, 1895, s. 849–853

ŠALDA, František Xaver

1959 *České medailony* (Praha: SNKLHU)